

**ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ ΣΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ
JOHN KENNETH GALBRAITH:
ΠΡΩΤΗ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΜΙΑΣ ΟΧΙ ΚΑΙ ΤΟΣΟ ΑΠΡΟΣΜΕΝΗΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ**

του Βασίλη Δρουκόπουλου

“Economics has been not a science but a conservatively useful system of belief defending that belief as a science” (Galbraith, 1971, σ. 59. Αναφέρεται στο Dunn and Pressman, 2005, σ.183).

«It would be foolish to suggest that government...is a good custodian of aesthetic goals. [However]...for asserting aesthetic priorities and providing the essential framework for artistic effort there is no alternative to the state”. (Galbraith, 1967, σσ. 351, 352)

“There is certainly no absolute standard of beauty. That precisely is what makes its pursuit so interesting”. John Kenneth Galbraith

Ο Richard Parker, βιογράφος του JKG, είχε αρχίσει το 2003 την ομιλία του στην Αμερικανική Ακαδημία Τεχνών και Επιστημών ως εξής: “Ο καθηγητής Galbraith, όπως είμαι βέβαιος ότι γνωρίζετε, είχε επανειλημμένα τονίσει ότι δεν υπάρχει ούτε ένα θέμα, άσχετα από το πόσο εκτενές ή περιορισμένο είναι, που μέλος του διδακτικού προσωπικού του Harvard να μην μπορεί να το πραγματευτεί με επάρκεια μέσα σε πενήντα λεπτά της ώρας».

Σήμερα, μου έχει ζητηθεί να μιλήσω για είκοσι με εικοσιπέντε λεπτά και, έτσι παρόλο που δε βρισκόμαστε στο Harvard, θα πω περίπου τα μισά από όσα θα ήθελα και θα αφήσω τα υπόλοιπα με την ελπίδα ότι κάποια από αυτά μπορεί να προκύψουν μέσα από τη συζήτηση που θα ακολουθήσει.

Θα ήθελα να αναφερθώ σε μία σχεδόν άγνωστη πτυχή της σκέψης και του έργου του JKG, μάλλον δευτερεύουσα για κάποιους αλλά, κρίνω, σε κάθε περίπτωση αρκετά ενδιαφέρουσα. Αυτή αφορά στη σχέση Οικονομίας και Τέχνης.

Τρεισήμισι πρέπει να θεωρούνται οι βασικές πηγές από όπου μπορούν να αντληθούν οι σχετικές απόψεις του, σε μια συγκροτημένη μορφή, αν και βέβαια υπάρχουν διάσπαρτες νύξεις σ’ αυτά τα θέματα σε άλλα έργα του και συνεντεύξεις. Η παράδοση αριθμησης θα γίνει αντιληπτή στη συνέχεια. Θα παρουσιάσω μια περίληψη των πιο σημαντικών σημείων της κάθε μιας αποφεύγοντας, όσο είναι δυνατόν, την επανάληψή τους που αναπόφευκτα εμφιλοχωρεί στις διαχρονικές προσεγγίσεις του JKG και επίσης παρεμβάλλοντας προσωπικές παρατηρήσεις. Επιπλέον, θα παρακάμψω την αποτίμηση και αξιολογική κρίση των θέσεων του

JKG καθώς και την ένταξή τους στην προβληματική της μετέπειτα συναφούς βιβλιογραφίας. Κάτι τέτοιο θα μας οδηγούσε πολύ μακριά και υπενθυμίζω πάλι ότι δεν διαθέτω άλλα επιπλέον εικοσιπέντε λεπτά της ώρας.

Αρχίζω από την χρονικά πιο απομακρυσμένη πηγή. Πρόκειται για μια ομιλία που δόθηκε το καλοκαίρι του 1959 στο Μουσείο της Σύγχρονης Τέχνης στη Νέα Υόρκη και που βρήκε τη θέση της μετά ένα χρόνο, το 1960, στο βιβλίο του The Liberal Hour. Ο τίτλος της ομιλίας –άρθρου είναι “Economics and Art”.

Στην αρχή αναρωτιέται αν πράγματι ισχύει η εντύπωση που έχει καλλιεργηθεί και που θεωρεί τον καλλιτέχνη ως τον άνθρωπο που είναι αφοσιωμένος αποκλειστικά στην υλοποίηση του δημιουργικού του ονείρου και που ταυτόχρονα απαρνιέται όλες τις υλικές εγκόσμιες απολαβές. Η απάντηση του JKG, που βασίζεται χωρίς εξαιρέσεις σε ονόματα ζωγράφων, δεν είναι απόλυτη. Αλλά προσθέτει ότι και αν ακόμα ο καλλιτέχνης αδιαφορήσει για τις στερήσεις και την πείνα και αναγάγει τη δημιουργία σε πρώτιστο καθήκον, κάτι τέτοιο δεν ισχύει και για το ακροατήριο του. Αυτό θα ενδιαφερθεί μόνον αν έχει εξασφαλίσει τα προς το ζην, αν οι βασικές του ανάγκες έχουν ικανοποιηθεί και αν επικρατεί ασφάλεια και βεβαιότητα.¹ Τα παλιότερα χρόνια η αβεβαιότητα, η μεταβλητότητα και η αστάθεια ήταν μεγαλύτερες. Οι μικρές κλίμακας μονάδες παραγωγής στη γεωργία και τη βιοτεχνία, οι μικρέμποροι και η μεγάλη μάζα των αυτοαπασχολούμενων που αποτελούσαν και το πολυπληθέστερο τμήμα της οικονομίας, αντιμετώπιζαν εντονότερες και συχνότερες διακυμάνσεις στην οικονομική δραστηριότητα με αποτέλεσμα το ενδιαφέρον προς την τέχνη να κρίνεται ως μια εκκεντρική και επιπόλαιη ενασχόληση.

Στις μέρες μας, υποστηρίζει εδώ ο JKG, το ανταγωνιστικό υπόδειγμα δεν είναι αυτό που επικρατεί. Η μεγάλη επιχείρηση μέσω της ευχέρειας καθορισμού των τιμών της, του ελέγχου των πηγών προμήθειας και διάθεσης των προϊόντων της, της διαφοροποίησης της παραγωγικής δραστηριότητας, της χειραγώγησης της τεχνολογίας, της υπογραφής μακροχρόνιων συμβολαίων, και της διαχείρισης και του

¹ Την αντίρρησή του σε αυτή τη διαχωριστική προσέγγιση δύο σταδίων έχει διατυπώσει ο Sen (1998, σ. 317. Αναφέρεται από τον Throsby, 2001, σ. 61). Σε αυτό το σημείο ας υπενθυμίσω επίσης την αποστροφή του John Maynard Keynes στο A Treatise on Money ([1930], 1950, σ. 154): «Προτείνω ως υπόθεση εργασίας σε όσους αρέσκονται σε παράτολμες γενικεύσεις ότι η πλειονότητα των πιο σημαντικών συγγραφέων και καλλιτεχνών του κόσμου άνησε σε ατμόσφαιρα ζωντανίας, χαράς και απαλλαγής από οικονομικές μέριμνες όπως την αισθάνεται η κυρίαρχη τάξη και που είχε προκληθεί από πληθωρισμό κερδών». Πληθωρισμό κερδών όριζε ο JMK μια κατάσταση όπου οι τιμές απομακρύνονται αισθητά από το κόστος. Με την ευκαιρία αυτή αναφέρω ότι ο JKG είχε επισημάνει, όπως εξάλλου και άλλοι μελετητές του JMK, το ενδιαφέρον του τελευταίου για την τέχνη. Παρατηρεί όμως ότι ο μεγάλος οικονομολόγος δεν είχε νοιαστεί για τη γεφύρωση των δύο ενοτήτων. Γράφει για τον JMK: «Απλά ζούσε και στους δύο κόσμους. Δεν επιχείρησε να τους συνενώσει» (“Further on Economics and the Arts”, 1983, σ. 145). Κοίτα επίσης Heilbrun (1984).

επηρεασμού των προτιμήσεων των καταναλωτών εξασφαλίζει μεγαλύτερη βεβαιότητα.

Ανοίγω μια μικρή παρένθεση. Αυτή η επισήμανση αποτελεί μια βασική θέση του JKG που διαπερνά καθοριστικά το ώριμο έργο του παρόλο που δεν αρνήθηκε να παραδεχθεί αργότερα ότι δεν είχε προβλέψει τις μαζικές απολύσεις στις οποίες είχαν προχωρήσει στο μεταξύ οι μεγάλες επιχειρήσεις (Dunn and Pressman, 2005, σ. 173). Ας προστεθεί επίσης ότι τον τελευταίο καιρό μια έντονη συζήτηση διεξάγεται γύρω από το βιβλίο του Jacob S. Hacker, The Great Risk Shift, (2006) που τονίζει ότι η βραχυχρόνια μεταβλητότητα στις ΗΠΑ είναι τώρα τρεις φορές μεγαλύτερη από ότι ήταν πριν τριάντα χρόνια και ότι οι Αμερικανοί έχουν 17% πιθανότητα να δουν το εισόδημά τους να μειώνεται κάτω από το μισό από τη μια χρονιά στην άλλη, διπλάσια πιθανότητα από εκείνη της δεκαετίας του 1970. Ο συντηρητικός The Economist (6.1.2007) προσκομίζει στοιχεία και παραθέτει επιχειρήματα σε μια προσπάθεια αντίκρουσης των θέσεων του Hacker. Σε μια πρώτη ανάγνωση προτείνω ως αντίδοτο τις σσ. 39-46 του βιβλίου του Robin Blackburn, Age Shock: How finance is failing us, (2006). Επανέρχομαι στην ομιλία του JKG.

Αφού λοιπόν η μεγάλη επιχείρηση ένοιωσε να πατάει γερά στα πόδια της σίγουρη και αποφασισμένη για να ικανοποιήσει τις βλέψεις της στοχεύοντας στη μαζική αγορά, στράφηκε προς τους καλλιτέχνες επιβάλλοντας πρότυπα και επηρεάζοντας τη δημιουργία τους.²

Η μη παραβίαση της πρωτοκαθεδρίας των οικονομικών στόχων της μεγάλης επιχείρησης, σύμφωνα με τον JKG, είναι κατηγορηματική και άμεση κάτι που αλλοτριώνει τον καλλιτέχνη και περιορίζει την αισθητική του ανταπόκριση που θα αντιστοιχούσε κανονικά σε ένα στέρεο επίπεδο οικονομικής ευημερίας. Και ο JKG καταλήγει: όπως ο αμερικανός επιχειρηματίας στην προσπάθειά του να συμβιβαστεί με τον 20^ο αιώνα συμβιβάστηκε με τον επιστήμονα, έτσι θα πρέπει να έρθει σε συνεννόηση και με τον καλλιτέχνη. Παρόλο που οι κοινωνικές και πολιτικές διευθετήσεις, ιδιαίτερα ο προγραμματισμός, θα μπορούσαν να επιφέρουν την αρμονία μεταξύ καλλιτέχνη και περιβάλλοντός του ο JKG δεν φαίνεται να αισιοδοξεί ιδιαίτερα. Μας επισημαίνει ότι η δημιουργία αισθητικού κάλλους είναι

² Η επιχειρούμενη ισοπέδωση των προτιμήσεων υπενθυμίζει και παραπέμπει στο γνωστό άρθρο των Stigler και Becker (1977) από όπου προκύπτει ότι τα άτομα έχουν ταυτόσημες προτιμήσεις παρόλο που η συμπεριφορά τους δεν αποτυπώνει κάτι τέτοιο γιατί οι παρατηρούμενες διαφορές οφείλονται στους περιορισμούς που τα άτομα αντιμετωπίζουν. Και στις δύο απόψεις το πρότυπο του κυρίαρχου καταναλωτή που επικρατεί στην ορθόδοξη νεοκλασική σχολή φαίνεται ότι εκλείπει. Αλλά η ομοιότητα σταματάει εδώ. Η διαμόρφωση κοινών προτιμήσεων από επιχειρηματικές σκοπιμότητες και παρεμβάσεις, άλλοτε λεπτές και άλλοτε χοντροκομμένες, είναι κάτι τελείως διαφορετικό από τα ορθολογικά επιλέγοντα άτομα που μοιράζονται πανομοιότυπες προτιμήσεις.

μια δύσκολη υπόθεση και ότι μόνον ο ορισμός του «Τί είναι ωραίο;» θα προκαλούσε έντονες διαμάχες.

Σε αυτό το σημείο αξίζει να προστεθεί το εξής. Ο JKG στο βιβλίο του A View from the Stands (1986) -συλλογή άρθρων, ομιλιών, προλόγων, ταξιδιωτικών εντυπώσεων και πορτραίτων προσωπικοτήτων- δημοσιεύει το “Economics of Beauty” που φέρει τη χρονολογία 1970 και που όπως μας πληροφορεί ο συγγραφέας είχε παρουσιάσει σε πρώτη μορφή στη Danish Society of Industrial Design στην Κοπεγχάγη. Πρόκειται για ένα δοκίμιο που φρονώ ότι αποτελεί τη γέφυρα ανάμεσα στο προηγούμενο άρθρο-ομιλία στο οποίο μόλις αναφέρθηκα και σε εκείνο του 1973 που ακολουθεί. Εδώ συναντά κανείς παράλληλα θέματα που καλύπτονται και στα δύο με τις εξής σημαντικές εξαιρέσεις.

Πρώτον, αναγορεύει την καλλιτεχνική κοινότητα ως τον προσήκοντα κριτή της ποιότητας του έργου ενός ομοτέχνου της και όχι το φιλότεχνο κοινό ή γενικότερα την κοινωνία. Η τέχνη στην πραγματικότητα δεν είναι δημοκρατική, αποφαίνεται ο JKG. Η δεύτερη επισήμανσή του στην οποία θα επανέλθει πολλές φορές αργότερα (κοίτα την επόμενη υποσημείωση) είναι ότι το κράτος πρέπει ενεργά και γενναιόδωρα να συμβάλλει στην εκπαίδευση των καλλιτεχνών, να ενθαρρύνει την καλλιτεχνική δραστηριότητα και να ενισχύσει την καλλιτεχνική πρωτοπορία, καινοτομία, πειραματισμό και νεωτερισμό.³

Μεσολαμβάνουν μερικά χρόνια και το 1973 εκδίδεται το Economics and the Public Purpose που αποδόθηκε στην ελληνική του μετάφραση ως Οικονομία και Κοινό Συμφέρον (1974). Στην περίοδο αυτή της δεκαετίας του 1960 έχουν κάνει την εμφάνισή τους οι πρώτοι συγκροτημένοι προβληματισμοί γύρω από σημαίνοντα θέματα που άπτονται της σχέσης Οικονομίας και Τέχνης από τους Robbins (1963),

³ Ενδεικτικά αναφέρω δύο περιπτώσεις στις οποίες ο JKG επανέρχεται στο θέμα της δημόσιας χρηματοδότησης των τεχνών:

- i. “In the good society there must also be attention to a range of activities that are beyond the time horizons of the market economy. This is true in the sciences, not excluding medical research. And notably in the arts. The market system, by its nature, invests for relatively short-run return. Much scientific discovery and the development of a strong artistic tradition do not offer early or certain pecuniary return. To support them there remains, pre-eminently, the state” (Galbraith, 1996, σ. 160) και
- ii. “I believe that as societies develop a growing proportion of National Income should be devoted to the arts. However, this trend is resisted by the industrial society because large companies have never shown interest in artists” (Galbraith, 1974).

Τέλος, παραθέτω ένα συναφές απόσπασμα, τρεις αιώνες προγενέστερο: “Education in the ingenious arts and in the liberal professions, is still more tedious and expensive. The pecuniary recompense, therefore, of painters and sculptors, of lawyers and physicians, ought to be much more liberal: and it is so accordingly” (Smith, [1776], 1937, σ. 102).

Baumol and Bowen (1965, 1966) και Peacock (1969). Όμως ο JKG δεν αναφέρεται σε κανέναν από αυτούς.

Σε αυτό λοιπόν το βιβλίο ο JKG επιστρέφει στο θέμα που μας απασχολεί στο κεφάλαιο που φέρει τον τίτλο “The Market System and the Arts” («Το σύστημα της αγοράς και οι καλές τέχνες»). Εδώ ο συγγραφέας κρίνει ότι τα Οικονομικά δεν είχαν ποτέ διαμορφώσει μια σοβαρή άποψη για την τέχνη. Ο κατασκευαστής χρώματος ζωγραφικής θα δείξει ενδιαφέρον για την ποιότητά του, αλλά θα παραμείνει αδιάφορος για την ποιότητα του ζωγραφικού πίνακα όπου χρησιμοποιήθηκε το χρώμα του. Ο καλλιτέχνης είναι ανεξάρτητος και ατομιστής. (“Artists do not come in teams”, Galbraith, 1967, σ. 349). Δεν «χωνεύεται» εύκολα σε οργανωτικά σχήματα εκτός βέβαια από εκείνα που έχουν καλλιτεχνική σύσταση και απαιτούν καλλιτεχνική πειθαρχία όπως π.χ. οι ορχήστρες και τα μπαλέτα. Η μεγάλη επιχείρηση έχει κατανοήσει ότι οι καλλιτέχνες δύσκολα ενσωματώνονται στην εταιρική γραφειοκρατία και για αυτό απευθύνεται για τις «αισθητικές» ανάγκες της σε μικρές ανεξάρτητες εταιρείες. Υπάρχει και ένας επιπρόσθετος λόγος. Οι καλλιτεχνικές πρωτοπορίες, συναντούν αντίδραση και απόρριψη, συχνά και στην αρχή τουλάχιστον, πράγμα που δεν συμβαδίζει με τα πλάνα της μεγάλης επιχείρησης που επιζητεί γρήγορη και σίγουρη μαζική αποδοχή. Επισημαίνει ο JKG: «Η τεχνοδομή αγκαλιάζει και αξιοποιεί τον μηχανικό και τον επιστήμονα, δεν μπορεί όμως να κάνει το ίδιο και με τον καλλιτέχνη. Στην πιο ευνοϊκή περίπτωση, οι καλές τέχνες είναι για την τεχνοδομή κάτι αναγκαίο αλλά και συγχρόνως θεωρείται παράξενο και μελαλιδικό. Πάνω σε αυτή τη βάση θεμελιώνονται οι τοποθετήσεις της κοινωνίας και του κράτους. Η τεχνολογία και η επιστήμη είναι κοινωνικά αναγκαίες δραστηριότητες, οι καλές τέχνες αποτελούν μια πολυτέλεια» (1974, σ. 95). Προσθέτει επίσης ότι η μικρή επιχείρηση μπορεί να επιβιώσει αν εξασφαλίσει για τον εαυτό της ένα μονοπώλιο καλλιτεχνικής δημιουργικότητας.

Προχωρώ και κλείνω την παρουσίαση αυτού του κεφαλαίου με ένα ιδιαίτερα ενδιαφέρον τμήμα της ανάλυσης του JKG. Καταλογίζει στη μεγάλη επιχείρηση, στην τεχνοδομή και στο σύστημα του σχεδιασμού που χρησιμοποιείται, την υιοθέτηση από τον καλλιτέχνη μιας αντίληψης περιθωριοποιημένης ύπαρξης, μιας αποστολής που απευθύνεται σε ένα περιορισμένο ακροατήριο και σε μια μικρή αγορά, ενός δευτερεύοντα κοινωνικού ρόλου που δεν πρέπει να έχει απαιτήσεις και να διεκδικεί.⁴

Έτσι ως αποτέλεσμα αυτής της ποδηγέτησης και όχι της γνήσιας προτίμησης του κοινού ελαχιστοποιούνται οι δαπάνες προς τις καλές τέχνες, ιδιωτικές και δημόσιες,

⁴ Ο Throsby (2001, σ. 14) παρατηρεί σχετικά ότι για όλα τα καλλιτεχνικά προϊόντα η διαδικασία παραγωγής και κατανάλωσης δεν πρέπει να θεωρείται μόνον ως ένα απομονωμένο και ατομικό εγχείρημα αλλά επίσης ως μια έκφραση της συνολικής επιθυμίας που υπερβαίνει τα μεμονωμένα εμπλεκόμενα μέρη.

με τη μορφή αμοιβών, πόρων για καλλιτεχνική εκπαίδευση και ενίσχυσης καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων. Καταλήγοντας ο JKG καλεί για την ανατροπή αυτής της αντίληψης και τη χειραφέτηση και απελευθέρωση της σκέψης από τη δουλειά στο σύστημα σχεδιασμού της μεγάλης επιχείρησης.

Από όσο γνωρίζω η τελευταία προσέγγιση του JKG στο ζήτημα που μας απασχολεί είναι το άρθρο που δημοσιεύεται στο A View from the Stands (1986) με τίτλο “Further on Economics and the Arts” (1983). Όπως μας λέει ο συγγραφέας, αυτό έχει συγκροτηθεί από πολλές σχετικές ομιλίες και άρθρα με πρώτη τη Williams Memorial Lecture στο Arts Council της Μεγάλης Βρετανίας, για την ίδρυση του οποίου, ας θυμηθούμε, καθοριστικά συνέβαλε ο John Maynard Keynes και ο οποίος, για μικρό χρονικό διάστημα μέχρι και το θάνατό του το 1946, χρημάτισε ως πρώτος πρόεδρος του.

Αρχίζει με μια ενδιαφέρουσα πληροφορία. Πριν από περίπου δεκαπέντε χρόνια, μας λέει ο JKG, δηλ. γύρω στο 1968, ξεκίνησε ο ίδιος ένα σεμινάριο στο Harvard με τίτλο «Τα Οικονομικά της Τέχνης». Ένα από τα προβλήματα που αντιμετώπιζε-ταυτόχρονα όμως, και κατά κάποιο τρόπο, μια από τις χαρές του σεμιναρίου-ήταν η σχεδόν πλήρης απουσία σχετικής επιστημονικής βιβλιογραφίας. Αλλά το κυρίαρχο ήταν ότι, εκτός από τους φοιτητές που το παρακολουθούσαν, οι καλλιτέχνες φίλοι του θεώρησαν όλο το εγχείρημα ως μια ενέργεια που υποβάθμιζε την τέχνη ενώ οι συνάδελφοι οικονομολόγοι το έκριναν ως ελαφρύ και μάλλον εκκεντρικό. Ένας πραγματικός επιστήμονας, παρατηρεί ο JKG με ειρωνικό τρόπο, δεν πρέπει να ανακατεύεται με αυτά τα θέματα. Τα Οικονομικά έχουν να κάνουν με το μονεταρισμό, τα ελλείμματα του προϋπολογισμού και τη θεωρία των ορθολογικών προσδοκιών, κι’ όχι με την τέχνη.

Στη συνέχεια αναφέρεται σε τέσσερις όψεις της σχέσης Οικονομικών και Τέχνης. Η πρώτη είναι το γεγονός ότι τα έργα τέχνης αποτελούν σημαντικό τμήμα του κεφαλαιικού αποθέματος της σύγχρονης κοινωνίας. Όπως προσφυώς παρατηρεί, κάποτε ο πλούσιος άνθρωπος κατέφευγε στην τραπεζική θυρίδα του χρηματοκιβωτίου για να απολαύσει τα αποτελέσματα του χρηματοοικονομικού του δαιμονίου, τώρα συχνά αρκείται στο να στρέφει το βλέμμα του στους τοίχους του σπιτιού του. Αλλά σ’ εκείνο που αποδίδει μεγαλύτερη σημασία ο JKG είναι η διαχείριση των συλλογικών καλλιτεχνικών θησαυρών που εκτίθενται στα μουσεία. Για αυτά, τονίζει, δεν θα πρέπει να πρυτανεύει η κρίση του τεχνοκράτη οικονομικού διαχειριστή αλλά εκείνη όλων όσων έχουν σχετικές γνώσεις και βαθιά ηθική αφοσίωση στην τέχνη.

Το δεύτερο θέμα που τον απασχολεί είναι η βαρύτητα που πρέπει να αποδίδεται στη συνεισφορά των τεχνών στο επίπεδο διαβίωσης και ευημερίας. Αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία δεν υπάρχουν για να εκτιμηθεί η συμβολή τους στο

Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν.⁵ Αλλά αυτή είναι σημαντική, διατείνεται ο JKG, και γι' αυτό κακώς δεν έχει κατανοηθεί η αξία του λόγου του καλλιτέχνη που πρέπει να ακούγεται σε οικονομικά και συναφή κοινωνικά και πολιτικά θέματα. Αυτό δεν είναι μόνο δικαίωμα αλλά και υποχρέωση του καλλιτέχνη.

Το τρίτο θέμα αφορά τη διασύνδεση της τέχνης με τη σύγχρονη βιομηχανική ανάπτυξη, θέμα βέβαια που σχετίζεται με το προηγούμενο. Τονίζει ιδιαίτερα τη σημασία του βιομηχανικού σχεδίου. Η κοινωνία δεν περιορίζεται μόνο σε αντικείμενα που λειτουργούν σωστά αλλά απαιτεί αυτά να δείχνουν και ωραία. Η βιομηχανική εξέλιξη δεν εναπόκειται στις καλές υπηρεσίες των μηχανικών αλλά και σε εκείνες των καλλιτεχνών.

Σε παλιές βιομηχανικές χώρες οι πόλεις που έχουν καλλίτερα επιβιώσει όπως το Παρίσι, η Νέα Υόρκη και το Λονδίνο, σε αντίθεση με τα παραδοσιακά κέντρα, το έχουν πετύχει γιατί σε αυτές έχει δομηθεί διαχρονικά μια ισχυρή καλλιτεχνική παρουσία. Κλείνοντας, επαναλαμβάνει την προγενέστερη παρατήρησή του για μικρές, ευέλικτες καλλιτεχνικές συνενώσεις. Όπως ο Fritz Schumacher είχε αποφανθεί “Small is beautiful” τώρα ο JKG επισημαίνει “Beautiful is small”.

Στην τελευταία ενότητα ασχολείται με την τάση που υποτάσσει την τέχνη στις οικονομικές αξιώσεις. Ιδανικά, ο καλλιτέχνης πρέπει να έχει ένα μόνον αφεντικό, την καλλιτεχνική διαίσθηση και τη συνείδησή του. Αναγνωρίζει όμως, ότι ο συμβιβασμός είναι αναπόφευκτος. Αλλά πρέπει ο καλλιτέχνης να αντιστέκεται, όσο πιο αποτελεσματικά είναι δυνατό, στην οικονομική υποτέλεια (τα παραδείγματά του αντλούνται από την αρχιτεκτονική δημιουργία).

Ολοκληρώνω. Με τα τρεισήμισι αυτά άρθρα και ομιλίες ο JKG έθιξε μια σειρά από πρωτεύοντα και συναρπαστικά ζητήματα που βρήκαν την πρέπουσα θέση τους σε αυτό που έχει αποκληθεί «Τα Οικονομικά της Τέχνης (ή του Πολιτιστικού Έργου)» (Cultural Economics) που από όσο γνωρίζω μόνον περιορισμένα θεραπεύεται σε πανεπιστημιακό επίπεδο στη χώρα μας.⁶

Τέλος, οφείλω μια επεξήγηση για τον τίτλο της διάλεξής μου. Γιατί όχι και τόσο απρόσμενη η συνάντηση Οικονομίας και Τέχνης στη σκέψη του JKG ; Σε όλη του την (πνευματική) διαδρομή ο στοχασμός του σταματούσε στους κυρίους σταθμούς

⁵ Οι μη-παραγωγικοί απασχολούμενοι, σύμφωνα με τον Adam Smith, με τη δραστηριότητα τους δεν προσφέρουν αξία έτσι ώστε να μην μπορεί να αποκτηθεί ένα ίσο ποσό εργασίας. Άρα δεν συμβάλλουν στο ετήσιο προϊόν της χώρας: “Το προϊόν της εργασίας όλων [των μη-παραγωγικών εργατών] όπως η απαγγελία του ηθοποιού, η αγόρευση του ρήτορα, η μελωδία του μουσικού εξαφανίζεται την ίδια στιγμή με την παραγωγή του» (Smith, [1776], 1937, σ. 315).

⁶ Συναφώς ας αναφερθεί ότι το Παχάκη κ.α. (2000) εξακολουθεί να αποτελεί την πιο σφαιρική και πλήρη προσέγγιση του θέματος «παρ'ημίν».

της υπερπαραγωγής ιδιωτικών αγαθών, σε αντίθεση με την ελλειμματική παραγωγή δημόσιων, της δυαδικής ασύμμετρης συνύπαρξης της μεγάλης και της μικρής επιχείρησης, της άνισης κατανομής των κυβερνητικών δαπανών ανάμεσα σε στρατιωτικούς εξοπλισμούς, υγεία και εκπαίδευση, της ύπαρξης σχέσεων δύναμης που διαμορφώνονται πρώτιστα και καθοριστικά από τη μεγάλη επιχείρηση και το σχεδιασμό της. Η θεματική της «Οικονομίας και Τέχνης» προβάλλεται αβίαστα ως ένας φυσιολογικός κοινός τόπος όπου εκδηλώνεται η συνεύρεση όλων αυτών των πυλώνων της γόνιμης θεωρητικής συνεισφοράς του JKG.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Baumol, William J. and William G. Bowen, “On the Performing Arts: The anatomy of their economic problems”, The American Economic Review, May 1965.

_____, Performing Arts: The economic dilemma, Twentieth Century Fund, N.Y., 1966.

Blackburn, Robin, Age Shock: How finance is failing us, Verso, London, 2006.

Dunn, Stephen P. and Steven Pressman, “The Economic Contributions of John Kenneth Galbraith”, Review of Political Economy, April 2005.

Galbraith, John Kenneth, The Liberal Hour, Houghton Mifflin, Boston, 1960.

_____, The New Industrial State, Hamish Hamilton, London, 1967

_____, A Contemporary Guide to Economics, Peace, and Laughter, Houghton Mifflin, Boston, 1971.

_____, Economics and the Public Purpose, Houghton Mifflin, Boston, 1973. [Οικονομία και Κοινό Συμφέρον, Παπαζήσης, Αθήνα, 1974].

_____, Interview, The Times, 5 November, 1974.

_____, A View from the Stands, Hamish Hamilton, London, 1986.

_____, “The Good Society: The economic dimension” in P. Arestis and M. Sawyer (eds.), Employment, Economic Growth and the Tyranny of the Market, Essays in honour of Paul Davidson, Vol.2, Edward Elgar, Aldershot, 1996.

Hacker, Jacob S., The Great Risk Shift, Oxford University Press, Oxford, 2006.

Heilbrun, James, “Keynes and the Economics of the Arts”, Journal of Cultural Economics, December 1984.

Keynes, John Maynard [1930], A Treatise on Money, Vol. II, Macmillan, London, 1950.

Peacock, Alan T., “Welfare Economics and Public Subsidies to the Arts”, The Manchester School of Economics and Social Studies, December 1969.

Robbins, Lionel, “Art and the State” in Politics and Economics, Papers in Political Economy, Macmillan, London, 1963.

Sen, Amartya, “Culture, Freedom and Independence” in UNESCO, World Culture Report, Paris, 1998.

Smith, Adam [1776], An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, The Modern Library, N.Y., 1937.

Stigler, George J. and Gary S. Becker, “De Gustibus Non Est Disputandum”, The American Economic Review, March 1977.

The Economist, “Shifting Sands”, 6 January 2007.

Throsby, David, Economics and Culture, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Παχάκη, Καλλιόπη κ.α., Ο Πολιτισμός ως Κλάδος Οικονομικής Δραστηριότητας, Σειρά Εκθέσεις, No. 32, ΚΕΠΕ, Αθήνα, 2000.